

<http://dx.doi.org/10.18524/2307-4558.2019.32.187768>

УДК 81'243:378.062.3:33

МОЙСЕЄНКО Наталія Григорівна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри граматики англійської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна; тел.: +38 067 1087618; e-mail: natalymoiswx@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-8465-5519

ШАЙДУКА Ярослава Ігорівна

магістр 2 року навчання спеціальності 011 «Освітні педагогічні науки», Одеський національний університет імені І. І. Мечникова; Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна; тел.: +38 093 4388839; e-mail: natalymoiswx@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-5782-7426

ВИКЛАДАННЯ ГРАМАТИКИ У ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ ВТОРИННОЇ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТІВ ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Анотація. *Об'єктом* нашого дослідження є компетентісна структура вторинної мовної особистості студента економічного вищого навчального закладу. *Предмет* цієї наукової розвідки складає роль граматичної компетенції в процесі формування вторинної мовної особистості студента економічного вищого навчального закладу. *Мета* цього дослідження полягає у визначенні місця граматичної компетенції у структурі вторинної мовної особистості спеціаліста з економіки та окреслення шляхів її розвитку. *Методологічно* робота базується на законах пізнання, методах спостереження, співставлення, синтезу та аналізу. *У результаті* нашого дослідження було розроблено базові принципи розвитку граматичної складової вторинної мовної особистості студентів економічних вищих навчальних закладів. **Висновки.** Вторинна мовна особистість студента економічного вищого навчального закладу має формуватись на базі професійної компетенції, яка, окрім знань із спеціальних дисциплін, включає також мовленнєву компетенцію, базовою складовою якої є граматична компетенція. Нехтування потребою опрацювання граматичних явищ іноземної мови призводить до неповноцінності комунікативної компетентності з певної іноземної мови та формуванню сурогатного мовлення.

Ключові слова: мовна особистість, вторинна мовна особистість, граматики, компетенція, мовлення, навчання іноземної мови.

Постановка проблеми та дослідницьких завдань. На сучасному етапі, що характеризується інтенсивною взаємодією різноманітних культур нашої планети, глобалізацією економіки, постійними змінами умов життя, постає необхідність виховання такої особистості, що буде спроможна до ефективною адаптації у суспільстві. Це завдання можна вирішити за умов формування особливої ментальності у індивіда, яка дозволить йому успішно самовизначитись у будь-якій життєвій ситуації, пристосуватись до неї, а деколи навіть змінити характер професійної діяльності. Все це можливо за умов відкритості людини до самоосвіти, наявності умінь ставити та вирішувати освітні задачі.

Однією із базових компетенцій, якими має володіти успішна людина є комунікативна компетенція, яка є ознакою мовної особистості (сукупність здібностей і характеристик людини, що зумовлюють створення та сприйняття нею мовленнєвих висловлювань (текстів) [11, с. 28]. Якщо у мовної особистості сформовано іншомовну комунікативну компетенцію, то згідно із термінологією Ю. М. Караулова, можна говорити про наявність вторинної мовної особистості. Оскільки процес оволодіння соціокультурним і ментальним кодом іншомовної спільноти накладається на існуючу картину світу рідної мови, термін «вторинна» позначає ієрархію особистостей всередині індивіда [3, с. 65]. На нашу думку, однією із базових складових комунікативної компетенції є граматична компетенція.

Виходячи із того факту, що на сучасному етапі стосовно потреби вивчати граматику та методи її презентації при навчанні англійської мови існує багато розбіжностей [2; 5; 6; 10; 11; 16; 19; 21; 22–30], ми робимо спробу визначити ступінь потреби й особливості викладання граматики при навчанні іноземної мови у вищому навчальному закладі економічного напрямку, а також розробці основних базових принципів методики активізації граматичних структур і виведення їх у мовлення у процесі формування вторинної мовної особистості майбутнього фахівця в галузі економіки.

Актуальність роботи зумовлена відсутністю єдиної точки зору щодо ролі та місця граматики в системі мовної освіти фахівця економічного галузі, а також неефективністю використання при формуванні комплексу мовленнєвих автоматизмів, навичок та вмій як традиційного підходу до викладання граматики, так і жорсткого комунікативного [там само].

Так, дослідники М. О. Панченко, Л. М. Голубенко, В. П. Коляда зазначають, що «в останні роки якість оволодіння тими, хто навчається, граматичним компонентом мовлення на англійській мові викликає великі дорікання. Учні щиро засмучені з того приводу, що вони не можуть адекватно користуватись мовою з причини відсутності навичок володіння функційно-граматичними особливостями мовлення. Викладачі скаржаться на те, що відсутність у студентів граматичних навичок та філологічного світогляду мовлення на англійській мові є причиною невідповідності вимогам початкового

етапу навчання у вищому навчальному закладі» [6, с. 297]. Ті ж самі проблеми виникають і в процесі викладання інших іноземних мов [10, с. 7].

Отже, сьогодні, коли роль іноземної мови у професійній діяльності економістів є надзвичайно високою, неможливо не приділяти увагу підвищенню якості її викладання на всіх етапах підготовки такого спеціаліста [9, с. 7].

Зв'язок із попередніми дослідженнями. Питання комунікативної компетенції та вторинної мовної особистості розглядалось як вітчизняними, так і зарубіжними науковцями. У 1960 році Д. Хаймс вводить термін «комунікативна компетенція» і визначає це поняття як внутрішнє знання ситуаційної умінності мови. Він одним із перших підкреслив, що оволодіння мовою передбачає не тільки знання граматики та лексики, а також і соціальних умов їх уживання [29, с. 235]. Треба зазначити, що ще в 1822 році В. фон Гумбольдт висловив думку про одночасне вивчення мови та культури [7, с. 231]. І. О. Зимня визначає комунікативну компетенцію як «оволодіння складними навичками та уміннями у нових соціальних структурах, знання культурних норм і обмежень у спілкуванні, знання звичаїв і традицій, етикета у сфері спілкування, дотримання пристойної поведінки, вихованість; орієнтацію в комунікативних засобах, притаманних національному, становому менталітету» [10, с. 42]. Серед вчених, які досліджували процес формування комунікативної компетенції в процесі вивчення іноземної мови, можна зазначити також М. М. Вятютнева, який комунікативну компетенцію визначав як вибір та реалізацію програм мовленнєвої поведінки залежно від здібності людини орієнтуватися в тих чи інших умовах комунікації, уміння класифікувати ситуації залежно від теми, завдань комунікативних установок [5, с. 67]. Утім, Є. І. Пасов висловлює думку, що комунікативність передбачає мовленнєву спрямованість навчального процесу, яка полягає не стільки в тому, що переслідується мовленнєва практична ціль, скільки в тому, що шлях до цієї цілі є власне практичне користування мовою [22, с. 5]. Українські науковці І. М. Кочан і Н. М. Захлюпана визначають комунікативну компетенцію як здатність розуміти чужі й створювати власні висловлювання різних типів, стилів і жанрів мовлення, використовуючи вербальні та невербальні засоби, які передбачають опанування усним і писемним спілкуванням, оволодіння кількома мовами [13, с. 132]. У свою чергу, спираючись на суттєві ознаки, наведені в зазначених вище трактовках, ми розуміємо комунікативну компетенцію як систему знань та умінь, які забезпечують адекватне сприйняття лінгвістичного й екстралінгвістичного контекстів і породження відповідної мовленнєвої та поведінкової реакції.

Розглядаючи комунікативну компетенцію, Ю. М. Караулов у 1989 році вводить у науковий обіг термін «вторинна мовна особистість» на позначення людини, наділеної здібністю створювати й сприймати тексти (на іноземній мові), що є різними за ступенем структурно-мовної складності, глибиною і точністю відображення дійсності, певною цільовою спрямованістю [11, с. 21]. І. І. Халева оцінює формування вторинної мовної особистості як одну із головних цілей навчання іноземної мови та розглядає її в тісному зв'язку із прищепленням тому, хто навчається особливої перцептивної здібності осягати іншу ментальність, іншу стратегію й тактику життя, отже, й інший спосіб осмислення інформації, що охоплює всі сторони цього життя [30, с. 54–65]. Таким чином, вторинна мовна особистість — це людина, яка на високому рівні оволоділа комунікативною компетенцією.

У сучасних педагогічних дослідженнях з різних кутів розглядається проблема як мовної особистості взагалі, так і вторинної мовної особистості зокрема. Так, для О. Леонтьєва — це творець образу світу [14]; С. Воркачов говорить про етносемантичну особистість [3]; В. Нерознак розглядає полілектну та ідеолектну особистість [20]; Т. Снитко вивчає мовну особистість західної і східної культур [27]; Л. Мацько — національно-свідому україномовну особистість [16]; Л. Скуратівський описує духовну мовну особистість [26]. Однак цілісної, системної характеристики вторинної мовної особистості ще дано не було.

Формулювання завдань дослідження. Вищезазначене спричинює подальшу розробку критеріїв оцінювання ступенів сформованості вторинної мовної особистості, дидактичних моделей формування потрібних якісних рис вторинної мовної особистості для конкретних умов навчання. Результати таких досліджень мають позитивно вплинути на вирішення певної низки лінгводидактичних питань, що виникають у процесі формування вторинної мовної особистості.

Мета представленого дослідження полягає у визначенні місця граматичної компетенції у структурі вторинної мовної особистості спеціаліста в галузі економіки та окреслення шляхів її розвитку. Об'єктом нашого дослідження є компетентнісна структура вторинної мовної особистості студента економічного ВНЗ. Предмет цієї наукової розвідки складає роль граматичної компетенції в процесі формування вторинної мовної особистості студента економічного ВНЗ. Методологічною робота базується на законах пізнання, методах спостереження, співставлення, синтезу й аналізу.

Виклад основного матеріалу. У цій статті ми розглядаємо вторинну мовну особистість як індивід, що оволодів у повній мірі іншомовною комунікативною компетенцією, адекватно реагує на лінгвістичний і екстралінгвістичний контекст, що має своє відображення у його мовленні та поведінці. Беручи до уваги тісний зв'язок понять «вторинна мовна особистість» і «комунікативна компетентність», спробуємо визначити роль граматики у формуванні вторинної мовної особистості майбутніх економістів у вишах, а також запропонувати ефективні методи її викладання. Загальноєвропейські

рекомендації з мовної освіти включають до комунікативної компетенції лінгвістичну, соціолінгвістичну та прагматичну [9].

Перша вимагає досконалого оволодіння правилами вимови, орфографії, особливостями вживання мовних одиниць, урахуванням їх морфологічних та синтаксичних особливостей, розуміння семантики та прагматичних закономірностей вживання слів та словосполучень. Друга являє собою сукупність фонових знань, що відображають відомості краєзнавчого, культурно-етнографічного характеру та відповідних мовних одиниць, які позначають краєзнавчі та культурно-етнографічні реалії. Третя має на меті навчити правильній, з точки зору логіки мислення та прагматики ситуації, побудові висловлювання [2; 8; 23]. Зазначимо, що граматична компетенція, яка полягає у спроможності логічно поєднувати мовні одиниці згідно із правилами морфології та синтаксису, є запорукою успішного формування інших складових лінгвістичної компетенції і соціолінгвістичної та прагматичної компетенцій, бо, як свідчить практика, студент, що вивчає англійську мову, не в змозі адекватно опанувати краєзнавчі, культурно-етнографічні матеріали, а також навчитися будувати логічно та прагматично коректні висловлювання без досконало сформованої граматичної компетенції. Як свідчить наш практичний досвід, результатом слабкої граматичної компетенції є наявність великої кількості мовних, мовленнєвих, логічних помилок. Недостатній рівень володіння знаннями та навичками з граматики англійської мови призводить до неповного сприйняття поданої інформації, а в деяких ситуаціях — до повного незрозуміння інформації, презентованої англійською мовою.

Зазначене зумовлює необхідність такої організації процесу навчання іноземних мов, яка давала б змогу учням оволодіти в достатній мірі граматичною компетенцією, що уможливить оволодіння всіма складовими комунікативної компетенції. Процес формування й розвитку граматичної компетенції, на наш погляд, має відбуватися паралельно до процесу формування інших складових комунікативної компетенції.

Лінгвістична (мовна) компетенція робить людину спроможною приймати й надавати інформацію будь-якої спрямованості: повсякденної, ділової, країнознавчої тощо. Методики, що використовує викладач, мають включати елементи інтенсивного навчання та мають бути спрямовані на розвиток комунікативних можливостей. Сюди можна віднести вправи й завдання щодо активізації словникового запасу та граматичних явищ: 1) складання своїх власних речень на базі запропонованих лексичних одиниць або граматичних конструкцій; 2) ділові та рольові ігри, завдання на складання ситуацій, наближених до реальних, із вживанням активних словника та граматики; 3) твори; 4) доповіді, які також мають включати активну лексику та лексико-граматичні явища. Такі прийоми дають змогу водночас досягти кількох цілей: 1) засвоїти граматичний і лексичний матеріал; 2) ознайомитися із соціолінгвістичними особливостями іноземної спільноти та набути навичок орієнтування в умовах іншомовного комунікативного акту; 3) навчитися вирішувати прагматичні завдання під час спілкування із представниками іншого мовно-культурного соціуму.

Розвиток саме граматичної компетенції у процесі формування вторинної мовної особистості студентів економічних спеціальностей має проводитись із урахуванням завдань сучасної вищої освіти, зазначених у Болонській декларації, яка передбачає побудову Європейської зони вищої освіти з метою можливого мобільного працевлаштування громадян, посилення міжнародної конкурентноспроможності як національних, так і Європейської систем освіти, підвищення визначної ролі вишів у розвитку національних і європейських культурних цінностей. За таких умов зростають вимоги до рівня володіння іноземною мовою спеціалістів різних сфер діяльності. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти визначають таке завдання мовної підготовки студентів вишів, як оволодіння навичками вільної адекватної комунікації [9, с. 45–50]. Стосовно випускників вишів економічного напрямку, можна зазначити потреби формування в них вторинної мовної особистості на базі професійної компетенції, яка, окрім знань із спеціальних дисциплін, включає мовленнєву компетенцію, що базується на оволодінні міжкультурної компетентності, бо недостатня увага до комунікативної культури у практиці викладання іноземних мов призводить до численних комунікативних помилок [14, с. 81].

У нашому дослідженні ми намагаємось сформулювати базові положення, на яких має ґрунтуватися сучасна методика викладання граматики в економічному виші у процесі формування вторинної мовної особистості студента із урахуванням вимог Болонського процесу, Загальноєвропейських Рекомендацій з мовної освіти, а також вимог сучасного ринку працевлаштування.

Як було зазначено вище, студенти-початківці зазвичай не мають базових знань, потрібних для оволодіння іноземною мовою професійного спрямування та діловою іноземною мовою. Ці знання, перш за все, стосуються граматичного матеріалу. Більш того, підручники, пропоновані сьогодні студентам економічних спеціальностей, також не містять потрібного методичного наповнення для розвитку навичок грамотного, ефективного іншомовного спілкування [1; 4; 12; 15; 17; 18; 25; 31; 32]. На наш погляд, це зумовлено тим, що сучасні методисти додержуються традиційного (прямого) методу викладання іноземної мови або жорстко комунікативного.

Наш досвід свідчить про те, що традиційний (прямий) підхід до викладання граматики в економічних вишах зводився до викладання аналітичних, рецептивних і продуктивних вправ у такому обсязі, який дає змогу оволодіти студенту лише пасивною граматиною [21, с. 27]. У деяких випадках граматиці увага зовсім не приділялася [4; 25; 8; 9; 10; 12]. Жорстко комунікативний підхід не дає

змоги розвинути стійкі навички володіння іноземною мовою на рівні грамотності, тому що граматиці в цій системі відводять 3 % всього обсягу матеріалу [25; 28; 35].

Говорячи про цілі та завдання оволодіння граматиною, М. О. Панченко зазначає: «Розвитку у тих, хто навчається граматичних умінь, передуватиме етап формування у них граматичних навичок. Зміст граматичних навичок є адекватним змісту граматичних умінь, однак ступінь їх автоматизації у мовленні є на декілька порядків нижчою. Оскільки розвиток умінь не є можливим без попереднього розвитку навичок, то завданням є формування продуктивних і рецептивних граматичних навичок, які в подальшому на рівні автоматизму могли б забезпечити технічну сторону процесів мовлення» [21, с. 47]. Це положення характеризує ефективне граматичне вміння як таке, що забезпечує технічну сторону процесів мовлення на рівні автоматизму. Нашим завданням є розробка саме таких принципів викладання граматики студентам економічних спеціальностей, які б зробили їх спроможними до професійної комунікації на рівні, що відповідає сучасним вимогам.

Сьогодні майбутній фахівець з економіки має вміння читати, анувати, обговорювати автентичні газетні та журнальні статті з економічних, політичних та соціальних проблем, вони також мають бути спроможними працювати із автентичною фаховою науковою літературою. До їх комунікативної компетенції входить вміння складати ділові документи: контракти, листи, резюме, заяви і т. д. Майбутній економіст має володіти навичками усного спілкування в обсязі ділової, наукової та побутової тематик. Усе це неможливо без оволодіння адекватним лексичним запасом, закономірностями синтаксичної організації синтагм, речень і текстів із слів та правилами словотворення та формотворення. Зазначені вище вміння відповідають саме граматичному рівню мови. Заперечувати необхідність приділяти увагу саме цьому рівню означає отримати невдачу при формуванні лінгвістичної та комунікативної компетенції майбутніх фахівців з економіки.

Виходячи із усього зазначеного вище, ми пропонуємо вибудувувати процес формування вторинної мовної особистості студента у вищій економічній освіті на наступних базових принципах:

1) розглядати навчання іноземної мови як оволодіння системою: «Мова — це не просто система, а система систем, до останніх зазвичай відносять фонологічну, граматичну, лексичну» [2, с. 28];

2) навчання граматиці має проводитись невідривно від мовленнєвої діяльності. Мають використовуватись автентичні матеріали [33–36];

3) основою граматичних знань є евристична система, яка являє собою автентичний іншомовний текст (професійного спрямування; краєзнавчого спрямування; суспільно-політичного спрямування; художній текст, що включає інформацію та лексико-граматичні явища, знання яких потрібне фахівцям з економіки. Це має бути як письмовий текст, так і обов'язково аудіо та відеоматеріали, що супроводжується комплексом вправ, що дають змогу зрозуміти та засвоїти лексико-граматичний матеріал і активізувати одержані знання, тобто вивести їх у мовлення. Це можна зробити за допомогою низки методичних комплексів [34–36];

4) щодо пояснення правил уживання нового граматичного явища, то особливості його функціонування в мові та мовленні мають представлятися у графічному вигляді (схеми або таблиці), що супроводжується «коротким, лозунгоподібним формуванням змісту структури, правил її утворення та дистрибуції, вся ця інформація має бути реалізованою в підстановчому мовленнєвому прикладі [5, с. 171]. Далі мають бути введені автентичні мовленнєві зразки вживання певного граматичного явища, робота з якими даватиме змогу студенту оволодіти правилами на підсвідомому рівні, тобто евристичним шляхом. Вправи мають носити продуктивний характер і виконуватись у наступному порядку:

- а) вибрати та вставити пропущену граматичну конструкцію;
- б) відкрити дужки;
- в) продовжити речення;
- г) використати пропонувані граматичні конструкції у своїх власних реченнях;
- д) скласти діалог та репрезентувати його із співбесідником в аудиторії;
- е) скласти монологічну промову, що базується на інформаційно-лексичній основі тексту, запропонованого до вивчення з використанням нових граматичних конструкцій;
- ж) виконання письмового й усного перекладу з іноземної мови на рідну і з рідної на іноземну.

Висновки. Підсумовуючи все викладене вище, зазначимо, що вторинна мовна особистість студента економічної освіти має формуватись на базі професійної компетенції, яка, окрім знань із спеціальних дисциплін, включає мовленнєву компетенцію, базовою складовою якої є граматична компетенція.

Обмаль уваги, що приділяють розвитку граматичних умінь у сучасних навчально-методичних комплексах, або нехтування потребою опрацювати граматичні явища у вивченні іноземної мови призводить до неповноцінної комунікативної компетентності з певної мови і, як наслідок, до сурогатного мовлення. Навчання іноземної мови має розглядатись як навчання системи систем, однією з яких є граMATика. Підхід до викладання граматики у вищій економічній освіті має характеризуватись як пом'якшений комунікативний. Такий підхід зумовлює те, що навички й автоматизми формуються не послідовно (від автоматизмів до комунікативних умінь), а паралельно, в самому спілкуванні, тобто через виконання суто комунікативних вправ [28, с. 240].

Л і т е р а т у р а

1. Богацкий И. С., Дюканова Н. М. Бизнес-курс английского языка. Киев — Москва : Логос-М, 2007. 352 с.
2. Борщовецька В. Д. Навчання студентів-економістів англійської фахової лексики з урахуванням когнітивних стратегій. *Іноземні мови. Вісник КНЛУ. Серія : Педагогіка та психологія*. Київ, 2005. № 1. С. 26–29.
3. Воркачів С. Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт : становление антропоцентрической парадигмы в языкознании. *Филологические науки*. Москва, 2001. № 1. С. 64–72.
4. Воробьёва С. А. Деловой английский язык для сферы туризма : Your Way to Tourism. Москва : Филоматис, 2006. 352 с.
5. Вятютнев М. Н. Теория учебника русского языка как иностранного (методические основы). Москва : Русский язык, 1984. 186 с.
6. Голубенко Л. Н., Панченко М. А., Коляда В. П. Особенности, противоречия и возможности овладения грамматикой. *VI Міжнародна науково-практична конференція з питань методики викладання іноземної мови пам'яті професора В. Л. Скалкина*. Одеса : ОНУ, 2009. С. 297–343.
7. Гумбольдт В. фон. О различии строения человеческих языков и его влияния на духовное развитие человечества [1830–1835]. *Избранные труды по языкознанию*. Москва : Прогресс, 1984. С. 37–298.
8. Елухина Н. В. Роль дискурса в межкультурной коммуникации и методика формирования дискурсивной компетенции. *Иностранные языки в школе*. Москва, 2003. № 3. С. 9–13.
9. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти : вивчення, викладання, оцінювання. Київ : Ленвіт, 2003. 125 с.
10. Зимняя И. А. Психология обучения иностранному языку в школе. Москва : Просвещение, 1991. 222 с.
11. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность. Москва : Изд-во ЛКИ, 2010. 264 с.
12. Кисунько Е. И., Музланова Е. С. Бизнес-курс английского языка. Деловое общение и документация : учеб. пособие. Москва : ЮНВЕС, 2001. 368 с.
13. Кочан І. М., Захлюпана Н. М. Словник-довідник із методики викладання української мови. 2-ге вид., випр. і доп. Львів : ВЦ ЛНУ ім. Івана Франка, 2005. 306 с.
14. Леонтьев А. А. Основы психолингвистики. Москва : Смысл, 2005. 288 с.
15. Любимцева С. Н., Коренева В. Н. Курс английского языка для финансистов : учеб. пособие. М. : ГИС, 2000. 381 с.
16. Мацько Л. І. Українська мова в освітньому просторі : навч. посібник. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. 607 с.
17. Миловидов В. Английский язык для работников сферы международного бизнеса. Тверь : Факультет, 1995. 336 с.
18. Митина И. Е., Петрова Л. С. Деловой английский. Путешествие : учеб. пособие. Санкт-Петербург : Лениздат; Союз, 2001. 320 с.
19. Морозова І. І. Теорія мовної особистості у викладанні країнознавства. *Стратегії та методи навчання мовам для спеціальних цілей*. Київ, 2005. С. 81–82.
20. Нерознак В. П. От концепта к слову : к проблеме филологического концептуализма. *Вопросы филологии и методики преподавания иностранных языков*. Омск : Ом. гос. пед. ун-т, 1998. № 1. С. 6–7.
21. Панченко М. О. Методичні вказівки з методики викладання англійської мови. Одеса, 2005. Ч. I. 122 с.
22. Пассов Е. И. Технология диалога культур в иноязычном образовании. Липецк, 2005. 39 с.
23. Попко І. А. Сучасні тенденції у викладанні іноземних мов у вищих навчальних закладах. *Лінгвометодичні концепції викладання іноземних мов у немовних вищих навчальних закладах України : зб. наук. статей учасників всеукр. наук.-практ. конф.* Київ, 2003. С. 278–294.
24. Ростовцева В. М. О возможности использования речевых ситуаций в обучении иностранному языку при презентации лексики. *Новые исследования в педагогических науках*. Москва : АПН СССР, 1986. № 1. С. 58–62.
25. Рыжков В. Д. Деловой английский язык. Маркетинг : пособие по изучению делового английского языка. Калининград : Янтарный сказ, 2002. 192 с.
26. Скуратівський Л. Світоглядні засади навчання словесності. *Українська мова і література в школі*. Київ : Ін-т педагогіки АПН України, 1998. № 1. С. 6–11.
27. Снитко Т. Н. Пределные понятия в западной и восточной культурах. Пятигорск : ПГЛУ, 1999. 46 с.
28. Гарнопольський О. Б. Методика навчання іншомовної мовленнєвої діяльності у вищому мовному закладі освіти. Київ : ІНК ОС, 2006. 248 с.
29. Хаймс Д. Этнография речи. *Новое в лингвистике*. Москва : Прогресс, 1975. Вып. 7. С. 231–237.
30. Халева И. И. Вторичная языковая личность как реципиент инофонного текста. *Язык-система. Язык-текст. Язык-способность*. Москва : Ин-т русского языка им. В. В. Виноградова РАН, 1995. С. 277–278.
31. Хачатурова М. Ф. Английский язык для деловых контактов. Киев : Аконт, 1977. 266 с.
32. Шевелева С. А. English on Economics : учеб. пособие для вузов. Москва : ЮНИТИ, 2000. 375 с.
33. Carter R., McCarthy M. Cambridge Grammar of English : A Comprehensive Guide. Cambridge : Cambridge University Press, 2009. 984 p.
34. Emmerson P. Business Grammar Builder. Oxford : Macmillan, 2010. 272 p.
35. Gallaher F., Armitage R., Hastings W. R. Total English (Elementary). Harlow : Pearson Education Limited, 2006. 223 p.
36. Hall D., Foley M. My Grammar Lab : Advanced C1/C2. Cambridge : Pearson Education Limited, 2012. 412 p.

References

1. Bogatsky, I. S., Dyukanova, N. M. (2007), *Business English course [Biznes-kurs angliyskogo yazyka]*, Logos-M, Kiev–Moscow, 352 p.
2. Borshchovetska, V. D. (2005), «Training of students-economists of English professional vocabulary taking into account cognitive strategies», *Foreign languages, Visnyk KNLU, Series : Pedagogy and Psychology* [«Navchannia studentiv-ekonomistiv anhliskoi fakhovoi leksyky z urakhuvanniam kohnityvnykh stratehii», *Inozemni movy, Visnyk KNLU, Seria : Pedahohika ta psykholohiia*], Kyiv National Linguistic University, Kyiv, vol. 1, pp. 26–29.

3. Vorkachev, S. G. (2001), «Linguoculturology, linguistic personality, concept : the formation of an anthropocentric paradigm in linguistics», *Philological Sciences* [«Lingvokul'turologiya, yazykovaya lichnost', kontsept : stanovleniye antropotsentricheskoy paradigmy v yazykoznanii», *Filologicheskiye nauki*], Moscow, No. 1, pp. 64–72.
4. Vorobyova, S. A. (2006), *Business English for the Tourism Industry: Your Way to Tourism* [Delovoy angliyskiy yazyk dlya sfery turizma : Your Way to Tourism], Filomatis, Moscow, 352 p.
5. Vyatutnev, M. N. (1984), *Theory of the textbook of Russian as a foreign language (methodological basis)* [Teoriya uchebnika russkogo yazyka kak inostrannogo (metodicheskiye osnovy)], Russkiy yazyk, Moscow, 186 p.
6. Golubenko, L. N., Panchenko, M. A., Kolyada, V. P. (2009), «Features, Contradictions, and Possibilities of Mastering Grammar», *VIth International Scientific and Practical Professor V. L. Skalkin Memory Conference on the Methods of Teaching Foreign Language* [«Osobennosti, protivorechiya i vozmozhnosti ovladeniya grammatikoy», *VI Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia z pytan' metodyky vykladannia inozemnoi movy pamiatii profesora V. L. Skalkina*], Odessa I. I. Mechnikov National University Press, pp. 297–343.
7. Humboldt, V. von. (1984), «About the difference in the structure of human languages and its influence on the spiritual development of mankind [1830–1835]». *Selected works on linguistics* [«O razlichii stroeniya chelovecheskikh yazykov i yego vliyaniu na dukhovnoye razvitiye chelovechestva [1830–1835]», *Izbrannyye trudy po yazykoznaniiyu*], Progress, Moscow, pp. 37–298.
8. Elukhina, N. V. (2003), «The role of discourse in intercultural communication and the methodology of the formation of discourse competence», *Foreign languages for schools* [«Rol' diskursa v mezhkul'turnoy kommunikatsii i metodika formirovaniya diskursnoy kompetentsii», *Inostrannyye yazyki v shkole*], Moscow, No. 3, pp. 9–13.
9. *Common European framework of reference for languages : learning, teaching, assessment* (2003) [Zahalnoievropaiski rekomendatsii z movnoi osvity : vyvchennia, vykladannia, otsiniuvannia], Lenvit, Kyiv, 125 p.
10. Zimnyaya, I. A. (1991), *Psychology of teaching a foreign language at school* [Psikhologiya obucheniya inostrannomu yazyku v shkole], Prosveshchenye, Moscow, 222 p.
11. Karaulov, Yu. N. (2010), *Russian Language and Linguistic Personality* [Russkiy yazyk i yazykovaya lichnost'], Publishing House of LKI, Moscow, 264 p.
12. Kisun'ko, Ye. I., Muzlanova, Ye. S. (2001), *Business English. Business communication and documentation : textbook* [Biznes-kurs angliyskogo yazyka. Delovoye obshcheniye i dokumentatsiya : ucheb. posobiye], YuNVES, Moscow, 368 p.
13. Kochan, I. M., Zakhlyupana, N. M. (2005), *Dictionary-Handbook of Methods of Teaching Ukrainian, 2nd ed., revised and enlarged* [Slovnnyk-dovidnyk iz metodyky vykladannia ukrainskoi movy. 2-he vyd., vypr. i dop.], Publishing House of Ivan Franko National University of Lviv, 306 p.
14. Leontiev, A. A. (2005), *Fundamentals of psycholinguistics* [Osnovy psikholingvistiki], Smysl, Moscow, 288 p.
15. Lyubimtseva, S. N., Koreneva, V. N. (2000), *English course for financiers : textbook* [Kurs angliyskogo yazyka dlya finansistov : ucheb. posobiye], GIS Publishing House, Moscow, 381 p.
16. Matsko, L. I. (2009), *The Ukrainian language in the educational space : textbook* [Ukrains'ka mova v osvitu omu prostori : navch. posibnyk], National Pedagogical Dragomanov University, Kiev, 607 p.
17. Milovidov, V. (1995), *English for employees of international business* [Angliyskiy yazyk dlya rabotnikov sfery mezhduнародного biznesa], Familiya, Tver', 336 p.
18. Mitina, I. E., Petrova, L. S. (2001), *Business English. Travel : textbook* [Delovoy angliyskiy. Puteshestviye : ucheb. posobiye], Lenizdat; Union, St. Petersburg, 320 p.
19. Morozova, I. I. (2005), «Theory of linguistic personality in the teaching of country studies», *Specific language learning strategies and methods* [«Teoriia movnoi osobystosti u vykladanni krainoznavstva», *Stratehii ta metody navchannia movam dlia spetsial'nykh tsilei*], Kyiv, pp. 81–82.
20. Neroznak, V. P. (1998), «From concept to word : on the problem of philological conceptualism», *Topics of philology and methods of teaching foreign languages* [«Ot kontsepta k slovu : k probleme filologicheskogo kontseptualizma», *Voprosy filologii i metodiki prepodavaniya inostrannykh yazykov*], Omsk State Pedagogical University, Omsk, No. 1, pp. 6–7.
21. Panchenko, M. O. (2005), *Methodical instructions on the methodology of teaching English* [Metodychni vkazivky z metodyky vykladannia anhlis'koi movy], Odessa, part I, 122 p.
22. Passov, E. I. (2005), *Technology of dialogue of cultures in foreign language education* [Tekhnologiya dialoga kul'tur v inoyazychnom obrazovanii], Lipetsk, 39 p.
23. Popko, I. A. (2003), «Current Trends in Foreign Languages Teaching in Higher Education», *Linguistic and Methodological Concepts of Teaching Foreign Languages in Non-Language Higher Educational Institutions of Ukraine : collection of scientific articles* [«Suchasni tendentsii u vykladanni inozemnykh mov u vysshchykh navchalnykh zakladakh», *Linhvometodychni kontseptsii vykladannia inozemnykh mov u nemovnykh vyshchykh navchalnykh zakladakh Ukrainy : z6. nauk. statei*], Kyiv, pp. 278–294.
24. Rostovtseva, V. M. (1986), «On the possibility of using speech situations in teaching a foreign language during presenting vocabulary», *New research in the pedagogical sciences* [«O vozmozhnosti ispol'zovaniya rechevykh situatsiy v obuchenii inostrannomu yazyku pri prezentatsii leksiki», *Novyye issledovaniya v pedagogicheskikh naukach*], APS of USSR, Moscow, No. 1, pp. 58–62.
25. Ryzhkov, V. D. (2002), *Business English. Marketing : A Handbook for Learning Business English* [Delovoy angliyskiy yazyk. Marketing : posobiye po izucheniiyu delovogo angliyskogo yazyka], Yantarny skaz, Kaliningrad, 192 p.
26. Skuratovsky, L. (1998), «World outlook principles of teaching literature», *Ukrainian language and literature for schools* [«Svitohladni zasady navchannia slovesnosti», *Ukrainska mova i literatura v shkoli*], Inst. of Pedagogy of the APS of Ukraine, Kyiv, No. 1, pp. 6–11.
27. Snitko, T. N. (1999), *Limit concepts in Western and Eastern cultures* [Predel'nyye ponyatiya v zapadnoy i vostochnoy kul'turakh], Pyatigorsk State Linguistic University, Pyatigorsk, 46 p.
28. Tarnopolskiy, A. B. (2006), *Methods of teaching foreign language activity in a higher linguistic institution of education* [Metodyka navchannia inshomovnoi movlenniyevoi diialnosti u vyshchomu movnomu zakladi osvity], INCOS, Kyiv, 248 p.
29. Hymes, D. (1975), «The ethnography of speaking», *New in linguistics* [«Etnografiya rechi», *Novoye v lingvistike*], Progress, Moscow, vol. 7, pp. 231–237.
30. Khaleeva, I. I. (1995), «Secondary linguistic personality as a recipient of a foreign text», *Language system. Language-text. Language ability* [«Vtorichnaya yazykovaya lichnost' kak retsipient inofonnogo teksta», *Yazyk-sistema. Yazyk-tekst. Yazyk-sposobnost'*], The V. V. Vinogradov Russian Language Institute of the RAS, Moscow, pp. 277–278.
31. Khachaturova, M. F. (1977), *English for business contacts* [Angliyskiy yazyk dlya delovykh kontaktov], Akonit, Kiev, 266 p.

32. Sheveleva, S. A. (2000), *English on Economics : textbook for universities [English on Economics : ucheb. posobiye dlya vuzov]*, UNITY, Moscow, 375 p.
33. Carter, R., McCarthy, M. (2009), *Cambridge Grammar of English : A Comprehensive Guide*, Cambridge University Press, Cambridge, 984 p.
34. Emmerson, P. (2010), *Business Grammar Builder*, Macmillan, Oxford, 272 p.
35. Gallaher, F., Armitage R., Hastings, W. R. (2006), *Total English (Elementary)*, Pearson Education Limited, Harlow, 223 p.
36. Hall, D., Foley, M. (2012), *My Grammar Lab : Advanced C1/C2*, Pearson Education Limited, Cambridge, 412 p.

Мойсеенко Наталия Григорьевна,

кандидат филологических наук, доцент кафедры грамматики английского языка, Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова; Французский бульвар, 24/26, г. Одесса, 65058, Украина; тел.: 067 1087618; e-mail: natalymoiswx@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-8465-5519

ШАЙДУКА Ярослава Игоревна,

магистр 2 курса, специальность 011 «Образовательные науки», Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова; Французский бульвар, 24/26, г. Одесса, 65058, Украина; тел.: +38 093 4388839, e-mail: natalymoiswx@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-5782-7426

ПРЕПОДАВАНИЕ ГРАММАТИКИ В ПРОЦЕССЕ РАЗВИТИЯ ВТОРИЧНОЙ ЯЗЫКОВОЙ ЛИЧНОСТИ СТУДЕНТОВ ЭКОНОМИЧЕСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ

Аннотация. *Объектом* нашего исследования является компетентностная структура вторичной языковой личности студента экономического высшего учебного заведения. *Предмет* данного научного исследования составляет роль грамматической компетенции при формировании вторичной языковой личности студента экономического высшего учебного заведения. *Цель* описанного в статье исследования состоит в определении места грамматической компетенции в структуре вторичной языковой личности специалиста по экономике и установлении путей её развития. *Методологически* данные исследования основываются на законах познания, методах наблюдения, сопоставления, синтеза и анализа. В *результате* проведённой работы были разработаны базовые принципы развития грамматической составляющей вторичной языковой личности студентов экономических высших учебных заведений. **Выводы.** Вторичная языковая личность студента экономического высшего учебного заведения должна формироваться на основе профессиональной компетенции, которая, кроме знаний по специальности, включает и речевую компетенцию, базовой составляющей которой является грамматическая компетенция. Пренебрежение необходимостью отработки грамматических явлений иностранного языка приводит к неполноценной коммуникативной компетентности в любом иностранном языке и трансформированию речи в суррогатную.

Ключевые слова: языковая личность, вторичная языковая личность, грамматика, компетенция, речь, изучение иностранного языка.

Natalia G. MOISEIENKO,

PhD, Candidate of Science in Philology, Associate Professor, lecturer at the Department of English Grammar, Odessa I. I. Mechnikov National University; 24/26 Francuzkyi Blvd., Odessa, 65058, Ukraine; tel.: +38 067 1087618; e-mail: natalymoiswx@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-8465-5519

Yaroslava I. SHAIDUKA,

second year student of master's degree programme, speciality 011, Educational sciences, Odessa I. I. Mechnikov National University; 24/26 Francuzkyi Blvd., Odessa, 65058, Ukraine; tel.: +38 093 4388839; e-mail: natalymoiswx@gmail.com ; ORCID ID: 0000-0002-5782-7426

TEACHING OF GRAMMAR IN THE PROCESS OF THE SECONDARY LANGUAGE PERSONALITY DEVELOPMENT OF THE STUDENTS OF ECONOMIC SPECIALITIES

Summary. The *object* of this investigation is a competence structure of a secondary language personality of a student of economic speciality. The *subject* of this scientific research is the role of the grammatical competence in the process of development of a secondary language personality of a student of economics. The *purpose* of this investigation is to define the place of the grammar competence in the structure of a secondary language personality of a student of economic speciality and to work out the ways of its development. *Methodologically* this research is based on the laws of cognition, methods of questionnaire surveys, observation, comparison, synthesis and analysis. The *findings* of the research suggest the basic principles of the development of the grammatical aspect of a secondary language personality of economic specialities students. **Results.** The secondary language personality of economic specialities students must be developed on the basis of their professional competence, which includes, besides the knowledge in speciality, communicative competence that is based on the grammatical competence. Neglecting the necessity of mastering the grammatical peculiarities of a foreign language leads to insufficient communicative competence in a given foreign language and formation of surrogate speech.

Key words: language personality, secondary language personality, grammar, competence, speech, teaching of foreign language.

Статтю отримано 22.10.2019 р.